

УДК 81'25'367.4:821.161.2'18/19-3.03=111

ВІДТВОРЕННЯ НОМІНАЦІЙ ЗАПАХІВ В АНГЛОМОВНИХ ПЕРЕКЛАДАХ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОЗИ

Зоряна Коцюба

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

У статті проаналізовано особливості та проблеми відтворення номінацій запахів у англomовних перекладах прозових творів українських письменників ХІХ–ХХ ст., схарактеризовано способи адекватного відтворення назв запахових відчуттів засобами цільової мови, подано різні контекстуально можливі варіанти перекладу слів і словосполучень, що позначають приємні, неприємні та нейтральні запахи.

Ключові слова: іменні/дієслівні номінації запахів, переклад, компенсація, трансформація, сема, конотація, етнокультурний компонент.

Дослідження мовних картин світу в контрастивному та перекладознавчому аспектах – це проникнення в інші мовні культури, нові системи думок, почуттів і відчуттів, а також самоусвідомлення, адже “насправді ми досить безпорадні в точному поясненні самих себе і в описі того, ким ми є” [8, с. 49]. З іншого боку, такий аналіз на матеріалі художніх творів та їх перекладів дає змогу глибше зрозуміти індивідуальне авторське світобачення і світовідчуття через призму мови-джерела та цільової мови, а також їх культур.

Однією з проблем стилістики і поетики художніх творів є проблема художнього відображення в них людських відчуттів як важливого компонента сприйняття світу. Розвиток української літератури тісно пов'язаний із загальною тенденцією до використання психологічних елементів в авторському мовленні, а також різноманіттям шляхів передачі сенсорних відчуттів. Ця тенденція особливо помітна у творах І. Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, О. Кобилянської, А. Головка, М. Коцюбинського, Григора Тютюнника. І хоч І. Франко у праці “Із секретів поетичної творчості” зазначав, що “наша мова найбагатша на означення зору, менше багата, але все-таки досить багата на означення вражень слуху і дотику, а найбідніша на означення смаку і запаху” [16, т.37, с. 79], для деяких письменників передача запахових вражень є одним із домінуючих засобів відтворення дійсності, що формує індивідуальний стиль автора. У післямові до двотомного видання творів Григора Тютюнника А. Шевченко писав: “Можна сп'яніти від пахоців у цій книжці. Пахнуть дерева, земля, молоко, трава, риба, стерня, сажа, нове сидіння машини... І це не просто прохідні описи запахів, так би мовити, для загальної картини. Аж ніяк! Це – настрої, мрія, спогад, характеристика, одне слово, засіб художнього відображення дійсності” [15, с. 321].

М. Рильський, якого називають живописцем пахоців, чи не одним із перших звернув увагу на особливості відображення запахів у художній літературі, зокрема в літописних переказах, творах Г. Флобера, Гі де Мопассана, І. Тургенєва, М. Коцюбинського [11, с.174]. Цю проблему також досліджували С. Александрова [1], П. Доценко [5], А. Пермінова [10].

Залежно від світобачення письменника, від того, про що він пише та яку форму обирає, змінюється і арсенал мовно-виражальних засобів: “один надає перевагу дієслівним формам, другий частіше використовує прикметникові чи числівникові означення, третій те саме поняття розкриває, вживаючи іменникові форми” [6, с. 3]. У проаналізованому матеріалі засвідчено найбільше випадків передачі запахових відчуттів за допомогою стилістично нейтрального дієслова “пахнути” – “видавати, виділяти який-небудь запах” [13, т. 6, с. 101]. Такий спосіб подачі запаху характерний для всіх письменників, які використовують дієслівні форми з цією метою, – Григора Тютюнника, М. Коцюбинського, А. Головка, Василя Шевчука, Остапа Вишні, Марка Вовчка.

При перекладі уривків із лексемою “пахнути” перекладачі вживають лише один англійський дієслівний відповідник із широким одоративним значенням – лексему “smell”. Це спостерігаємо при відтворенні запахів, що мають конкретне, у багатьох випадках знайоме для читача джерело: А мокрий степ гірко *пах* полином [14, 441] – The damp steppe *smelled* bitterly of wornwood [25, с. 74]; Вона цілувала його в очі, щоки, в уста, лоскотала розпущеним волоссям, що *пахло* згірколю помадою [7, т.1, с. 448] – She would kiss his eyes, cheeks and lips, tickle him with her hair that *smelled* of stale pomatum [21, с. 268].

Односкладні безособові речення з головним членом – дієсловом, що передає запах, в українському тексті створюють своєрідний запаховий фон розповіді. В англійських перекладах через об’єктивні причини – відсутність речень цього типу в цільовій мові – такі структури трансформуються в двоскладні, що призводить до певної втрати конотації всеосяжності запаху оригіналу: невизначене джерело в оригіналі – конкретне в перекладі: Повз церкву як проходив, неприємно вразило Давида: *пахло* фарбою свіжою [4, с. 18] – Passing the church, David was unpleasantly surprised: the building *smelled* of fresh paint [20, с. 20]; У вагоні *пахло* старою сосною стружкою [14, 438] – Inside, the car *smelled* of old pine shavings [25, с. 71].

Якщо в певних контекстах запахові відчуття домінують, то в інших лише штрихами доповнюють загальну картину. Так, невіддільною деталлю ярмарку та його художнього відображення в одній із гуморесок Остапа Вишні є запах: І все це ворухиться, дихає, курить, говорить, кричить, лається, мукає, мекає, ірже, ігігіка, ремигає, позіхає, кувікає, хреститься, божиться, матюкається, заприсягається, *пахне*, кудкудакає, квочкає, смалить одне одного по руках, грає на гармонію, на скрипку, причитує, п’є квас, їсть тараню, “булькає”, лускає насіння й крутиться на каруселі [2, с. 177] – And everything is stirring, breathing, smoking, shouting, cursing, lowing, bleating, neighing, ruminating, yawning, oinking, snorting, swearing, *smelling*, *stinking*, ponging, cackling, clucking, slapping hands, pumping accordions, playing violins, reciting, drinking kvas, eating roach, belching, hiccuping, husking seed and riding merry-go-rounds [28, с. 47].

У випадках, коли джерело запаху з певних причин невідоме для читача перекладу, пошук формальних відповідників оригіналу є недостатнім, і виникає потреба у компенсації. Так, сема “бідність” оригіналу, що актуалізується у вертикальному контексті через словосполучення “чорне мило” в уривках із повісті “Климко” Григора Тютюнника, при перекладі калькою “black soap” об’єктивно становитиме комунікативний нуль для читача перекладу, оскільки “чорне мило” як реалія радянського часу в англійській мові не асоціюється з найдешевшим милом найнижчої якості. Тому додана лексема “cheap” у перекладі А. Біленка зберігає конотативну семантику оригіналу: Вона частенько приносила дядькові чисті, випрасувані сорочки, що *пахли чорним милом* [14, 399] – Quite often she used to bring Uncle clean ironed

shirts which *smelled of cheap black soap* [25, с. 29]; Він ще не встиг помитись у ночвах з літеплом, перевдягаючись у велику чисту чоловічу сорочку, що *пахла*, як і дядькові Кирилові сорочки, *простим чорним милом*, – і тоді його звалило [14, с. 434] – He still remembered washing himself in a tub filled with lukewarm water, and then changing into a big, clean man's shirt which, just like Uncle Kirilo's, *smelled of cheap soap* – after that the fever overpowered him [25, с. 66].

Те, що оточує людину, має свій запах, і в художньому творі в багатьох випадках визначається за наявністю асоціацій із конкретним, реальним запахом, проте часто запах прив'язаний до певної життєвої ситуації і подається опосередковано. Такий спосіб номінації запахів особливо притаманний творчому почерку Григора Тютюнника: *Пахла дїжурка паровозом* [14, 396] – *The jacket smelled of locomotives* [25, с. 26]; *Туман пах бузковим цвітом* [14, с. 177] – *The mist smelled of lilac in bloom* [25, с. 316]. Якщо в художньому тексті запах подано через конкретну ситуацію, складники якої не вміщують етнокультурних компонентів, як у наведених вище прикладах, то читачі перекладу сприйматимуть твір адекватно. Однак у протилежному випадку неминучим є певне нерозуміння окремих елементів оригіналу, оскільки контактуючи з чужою культурою (у цьому випадку через художній твір), реципієнт бачить її через призму своєї локальної культури, яка об'єктивно не може дати своєму представникові відповідного, у цьому випадку – сенсорного, досвіду. Цим пояснюється відсутність асоціацій із конкретним запахом і неспроможність осягнути всі аспекти відтвореного тексту. У перекладі уривка: Климко понюхав галету і враз перестав жувати: вона *пахла* м'ятно і ладанно, як сухі квіти в головах у дядька Кирила [14, с. 402] додані лексеми “recalled” і “dead”, а також знайомі для англомовців запахи м'яти і ладану приводять до певної міри адекватного сприйняття ситуації, традицій та запахів, пов'язаних із ними: “Klimko sniffed the cracker and abruptly stopped chewing: the cracker *smelled* of mint and incense just like the dry flowers he recalled lying around his dead Uncle Kirilo” [25, с. 32]. Проте в наступному перекладі уривка з оповідання “Холодна м'ята” цього ж автора більшість запахових відчуттів, поданих у першотворі, втрачена: Вона (м'ята. – З. К.) справді була холодною і *пахла* пляшкою молока в торбині на пасьбі, клечаними святками в бабиній хаті, струшеній різучою осокою... [14, с. 31] – It was really cool and *smelled* of the milk bottle in his bag during pasturage and of Whitsuntide at Grandma's house bestrewed with cutting swordgrass [25, с. 10]. “Whitsuntide” для англійців – це “the week, esp. the first three days, following Whitsunday of Pentecost” [22, с. 1774]. Чим можуть пахнути ці кілька днів у році для українців, їм, очевидно, важко збагнути. Однак в українській традиції Зелені свята – “найпахучіші з усіх, оскільки в їх основі лежить культ рослинності. Напередодні Зеленої неділі “після смерку родина прибирала хату і двір клечанням, квітами та травами, устеляла долівку скошеною травою” [12, с. 53]. Клечання – це гілки з дуба, клена, явора, липи, ясена. Кожне з цих дерев мало в уявленні українців магічну силу і певний символічний зміст [12, с. 53].

М'ята в аналізованому оповіданні – не лише предметний зоровий образ, а щось невлотиме, невідчутне на дотик – запах. Оцінка його переростає в низку предметних асоціацій і входить у світ українського побуту, звичаїв. Непомітна рослина своїм запахом викликає безліч індивідуальних асоціацій, передаючи підтекстову складність відчуттів персонажа. Повного стирання цілого букету запахів, спричиненого культурологічною лакуною, у перекладі можна було б частково уникнути при описовому відтворенні оригіналу, який би подавав конкретне джерело запаху.

Подібні втрати простежуємо і при відтворенні наступного рядка з роману Василя Шевчука “Побратими”: У хаті *пахло зіллям* [17, с. 10], який у перекладі Ю. Ткача

звучить: *The house was filled with the fine scent of herbs* [24, с. 22]. Лексема “herb” із значенням “any plant with a soft or succulent stem which dies to the root every year; any similar plant, esp. used in medicines, scents, or seasonings [22, с. 706] не вміщує усього багатства конотативної семантики, що притаманна українському іменнику “зілля” (ним, очевидно й пахло в хаті, до якої зайшов козак): це різноманітні, здебільшого запавні трав’янисті рослини, які в народі здавна шанували, бо вважали, що воно має чарівну силу, є символом смерті і відродження, магічного впливу на почуття, вчинки людини, її долю, надійним оберегом від нечесті [12, с. 55]. За таких умов втрати неминучі.

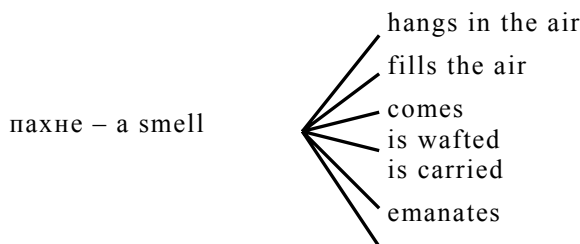
Спогади головного героя роману А. Головка пробуджені і пронизані запахом. Повтор дієслова “пахнути” посилює домінуючу функцію запаху в уривку, і тому уникати його в перекладі небажано: І гній – хіба тоді так *пахнує*, як зараз із загонів? А од клуні з ожередів медяно *пахла* свіжа житня солома. Як стерня колись у давнину, як ще пастушком... І біля машини в це літо *пахло* отак – носив солому [4, с. 145] – He wondered whether the manure had *smelled* then just like it did now. From the barn the wind wafted the *smell* of fresh rye straw. It was just like in those days when he had been a shepherd and when he had piled the straw the other summer [20, с. 164].

Не цілком доречним є антонімічний переклад такого уривка з позначенням запаху: З-за садка крізь голе віття жовто сяяло сонце, *пахло ще не підпріле, росяне листя* [14, с. 84] – The sun shone yellow from behind the orchards through the leafless branches, the dew – spangled leaves on the ground *did’t smell of rot yet* [25, с. 245]. Приємні запахові відчуття, що їх імплікує оригінал, змінюються на неприємні в перекладі, і це частково нівелює характер пейзажної замальовки першотвору.

Лексема “пахнути” в окремих перекладах відтворюється за допомогою іменника “smell” у поєднанні з буттєвим дієсловом: Тут було затишно і *пахло соломою* [7, т.1, с. 347] – It was quiet here, and *there was a smell of resin* in the air [21, с. 163]; Дужче *запахло кінським гноєм* [4, с. 36] – *The was a pungent smell of horse manure* [20, с. 42]; З міста спустились в долину..., *запахло хлівом* [7, т. 2, с. 388] – They left the city and descended into a valley...*There was a smell of cattle sheds* in the air [21, с. 373]; І *пахне* так якось знайомо *рілля* свіжо-осіння парубкові [4, с. 10] – And the *smell of freshly broken fallow was so familiar* [20, с. 11].

Спостерігається тенденція до відтворення дієслова іменником при передачі інтенсифікованого запаху: *Запахло дужче димом*, долинув гомін, гортанний вигук [17, с. 144] – *The smell of smoke grew stronger*, he heard voices, a throaty exclamation [24, с. 150]; Вітерець лоскоче ковил-траву, колошкає полини, щоб *вони дужче пахли* [14, с. 402] – The breeze tickled the feathergrass and swayed the wornwood, making *it smell stronger* [25, с. 33].

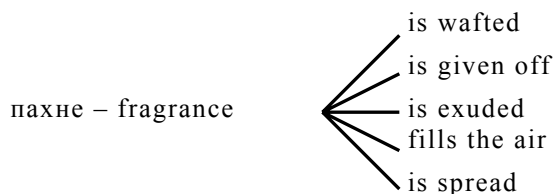
При відтворенні семантико-стилістичних функцій лексеми “пахнути” в англійських перекладах у відповідних контекстуальних умовах використовують різні відповідники – словосполучення з іменником “smell”:

Пахло жовтавим листом кленовим і бур'янами [4, с. 17] – *A smell of yellow maple leaves and weeds hung in the air* [20, с. 19]; *Вода жухнула паром, заклопотіла. Запахло смачно травою* [17, с. 143] – *The water exploded with steam and bubbled away. The delicious smell of cooked food filled the air* [24, с. 149]; ...з відчинених вікон, од яких *пахло гарячими свічками*, вихлопнулося у двір прощальне голосіння [14, 260] – ... *farewell laments spilled into the yard out of the open windows from which came a smell of burning candles* [25, с. 264]; А як став на мосту, з лісу так *запахло листом дубовим жовтавим* [4, с. 36] – *He stopped on the bridge, and the wind wafted a smell of yellow oak leaves from the forest* [20, с. 42]; ...*солодко пахло* втоптанним у землю набубнявілим *житом* [14, с. 395] – ...*the air carried a sweet smell of sprouting rye* [25, с. 25].

У наступному уривку Григорій Тютюнник створює конкретно-чуттєвий образ, що є поєднанням дотику та запаху: Од загороди *пашиють теплом, молоко пахне*, зітхають уві сні корови [14, с. 172]. У перекладі А. Біленка руйнується джерело відчуття, що сприймається дотиком, а результат цього відчуття зливається із запахом. Таке відтворення небажане, оскільки змінює денотативну та частково конотативну семантику першотвору: *Warmth and the smell of milk would be wafted towards me. The cows would sigh in their sleep* [25, с.311].

Другий за частотністю спосіб відтворення лексеми “пахнути” та його розмовного варіанта “пахтіти” у відповідних контекстах – поєднання іменника “fragrance” з дієсловами на позначення поширення запаху:

Лексема “fragrance” при відтворенні дієслова “пахнути” вживається лише на позначення приємних (солодких і свіжих) запахів: ...*пахла біла акація* [14, с. 258] – ...*the fragrance of acacia wafted through the air* [25, с. 263]; *Квіти пахли м'яко і ладанно* [14, с. 392] – *The flowers exuded a faint fragrance of incense* [25, с. 29]; *Пахтіло цвітом, травами, ріллею, небом, зорями*, що вже подекуди світили в небі [17, с. 14] – ...*the air was filled with the of fragrance of blossom, grass, freshly ploughed land, the heavens and stars, which had appeared here and there in the sky* [24, 26]; ... *розігріта живиця* сильніше *запахла* в лісах [16, т.16, с. 25] – ...*the heated resin spread its fragrance through the forest* [18, с. 29]; ...в хаті було видно од великих зірок на небі і густо *пахло*

холодною м'ятою [14, с. 31] – ...the room was bright with the light of the large stars in the sky, and *the cool mint gave off a potent fragrance* [25, с. 11].

При створенні статичних описів дієслово “пахнути” в перекладі відтворюється як поєднання іменника “fragrance” і дієслова “to be”: Сонечко вже закотилося, і зорі меркали у хатні віконце..., неповні розквітлії *квіти ледве пахли* [3, с. 383] – The sun had already set, and stars were shimmering in the windows... *A faint fragrance of flowers, not yet in full bloom, was in the air* [27, с. 8].

Хоч іменник “odor” є найближчим за значенням і вжитком до “smell” [19, с. 498], його значно рідше використовують у перекладах. “Odor” поза контекстом здебільшого не позначає певних приємних чи неприємних одоративних відчуттів, але інколи може позначати приємніші запахи, ніж “smell”, і переважно стосується одного джерела, а не їх комбінації [19, с. 498]. Перекладачі адекватно використовують аналізований іменник у цільових текстах: Якось, покружлявши навколо хлібопекарні..., де ще й досі *пахло хлібним духом*, Климко з Зульфатом зайшли на базар [14, 413] – Once after wandering around the bakery where... *the odor of bread still hung in the air?* Klimko and Zulfat turned into the market [25, с. 44]; Як вони десь у житі: так *пахло ж – і зеленню, і землею* [4, с. 161] – He remembered the *fragrant odor of the green rye and the earth* [20, 181]; ...*турса жовто-медово запахла сосною* [14, с. 412] – ...*the sawdust gave off a yellow-honeyed odor of pine* [25, с. 43].

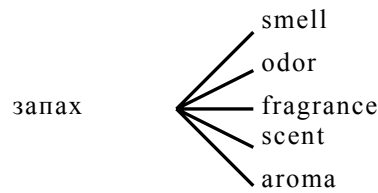
Проаналізований фактичний матеріал свідчить про те, що українські письменники дуже рідко вдаються до передачі неприємних запахів, зокрема за допомогою дієслівних засобів. Зафіксовано лише по два випадки використання лексем “смердіти”¹ та “воняти” (як рідковживаний розмовний варіант дієслова смердіти [13, т.1, с. 737]), один випадок – дієслова “тхнути”, для відтворення яких перекладачі використовують англійські відповідники “stink” і “stench” із подібною денотативною та конотативною семантикою: Та що воно *воняє у вас смалятиною?* Дихання просто забиває [4, с. 42] – What have you got burning there? It *stinks* and suffocates me [20, 50]; Скрізь *тхнуло гноєм* [7, т.1, с. 348] – The air was filled with the *stench of manure* [21, с. 164].

Часом перекладачі взагалі не використовують лексем на позначення запаху в цільовому тексті, а сема “неприємний запах” вводиться через контекстуальну ситуацію, як у прикладах: Сяду з челяддю обідати, кожне від мене ніс верне – *смердить*. А ти гадаєш пахне? [7, т. 2, с. 192] – When I sit down with the other hands to eat, they all turn away. D'ye think I smell? [21, с. 24: А. Бернгард]; Сміх. Молодий Книшенко додав іще: “Мабуть, і досі в хаті смалятиною *воняє!*” [4, с. 113] –The men burst out laughing, and young Knish added: “Maybe the pot's still boiling!” [20, с. 129].

На відміну від дієслівних способів номінації запахових відчуттів, у прозових творах українських письменників натрапляємо на значно більшу кількість іменних засобів. Найпоширеніший – іменник “запах”, який вживається у творах І. Франка, М. Коцюбинського, А. Головка, Григора Тютюнника, Василя Шевчука, М. Осадчого. Кваліфікацію запахів у тексті автори здійснюють за допомогою приіменникових означень (...з глибоких чорних отворів йшов *їдкий запах* [14, т. 2, с. 409]; У млині стояв *теплий, приємно солодкуватий запах свіжої кукурудзяної муки* [14, т. 1, с. 393]) або покладаються на певний одоративний досвід своїх читачів, подаючи лише джерело запаху (І *запах цегли-руїн, жовтого листу* – аж у голову хмелем [4, с. 163]; ...тепла хвиля повітря, зіткана з сйва, з *запаху моря і диких трав*, тихо колихалась поміж маслин [7, т. 2, с. 311]).

¹ Мова йде тільки про вживання названих дієслів у прямому значенні.

Відтворюючи лексему “запах”, перекладачі майже завжди вдаються до англійських іменникових відповідників:

Лексема “smell” у перекладах вживається найчастіше при відтворенні позначуваних приємних і неприємних запахів: Навіть старий, понурий боярин не міг рушитися з місця..., ловлячи носом *запах гіркої диму і крові* [16, с. 69] – Even the old, morose boyar was rooted to the spot... his nostrils catching the *smell of the bitter smoke and blood* [18, с. 97]; *Запах і барви квіток* ставали сильнішими [7, т. 1, с. 371] – *The smell and color of the flowers would seem to be sharper* [21, с. 189].

На позначення приємного запаху, особливо запаху квітів, усе ж доречніше було б вживати інші відповідники лексеми “запах”, зокрема “odor”, що позначає делікатніші і приємніші запахи, ніж “smell” [19, с. 498], “scent”, що є здебільшого приємним запахом: the *scent* of a lavender sachet [19, с. 498], “fragrance”: the lingering fragrance of lilacs [19, с. 498]. При перекладі наступного уривка В. Ружицький також використовує іменник “fragrance”, відтворюючи лексему “запах” на позначення запаху квітів: Затуманена *запахом квіток*, сп’яніла скаргами з дна серця, вона здіймала руки до неба [7, т. 1, с. 372] – Intoxicated by the *fragrance of the flowers*, her mind confused by the endless complaints pouring out from the bottom of the heart, Raisa would raise her hands [21, с. 190].

Перекладаючи уривок з оповідання М. Коцюбинського: Він присів біля жінки, мало не задихнувшись од *солодкого запаху пудри* з її лица [7, т. 2, с. 384] А. Мистецький відтворює іменник “запах” як “smell” і змінює оцінне означення “солодкий” на “heavy”: He sat down near his wife, and was almost stifled by *the heavy smell of her face powder* [21, с. 369]. Така заміна означень зберігає конотації оригіналу, оскільки прикметник “солодкий” у цьому контексті позначає не приємний, а задушливо-млосний запах. Проте використання лексеми “smell” не цілком вдале, адже “scent” і “fragrance” найбільше підходять для передачі запахів пудри і парфумів. “Smell” і “odor” видаються недоречними в таких контекстах [19, с. 498].

Лексема “odor” використовується здебільшого при відтворенні нейтральних і приємних запахів: І серед тих *запахів* Андрій ніяк не міг упізнати одного, що нагадував йому дитинство [14, с. 29] – Among all these *odors* Andriy unwittingly failed to catch one that would have reminded him of his childhood [25, с. 9]; Щоб не забути ... *теплого запаху холодіючого тіла*, що виповняє хату [7, т. 1, с. 461] – So as not to forget ... the *warm odor of the cooling body* which fills the room [21, с. 282].

Іменник “fragrance” має значно вужче застосування в англійській мові, ніж “запах” в українській, і може використовуватися лише при відтворенні приємних солодких і свіжих запахів: Густий *запах нізніх гречок і сухої стерні* повіяв з поля [7, т. 2, с. 388] – The rich *fragrance of late buckwheat and dry stubble* floated up from the fields [21, с. 373]; ...кущ черемхи з *медовим запахом* білих делікатних китиць [7, т. 1, 347] – ...a bird-cherry bush with the *sweet fragrance* of its delicate white *tassels* [21, с. 347].

163] (прикметник “sweet” зберігає основну сему прикметника “медовий”, але все ж частково звужує кваліфікацію запаху оригіналу).

Рідко і лише для передачі приємних запахів використовують іменники “scent” та “aroma”: Повітря в лісі напоєне було тою парою й *запахом жилиці* [16, с. 14] – The forest air was saturated with the mist and the *scent of resin* [18, с. 12]; ...*запах свіжої ливини* лоскотав ніздрі [7, т. 2, с. 196] – The *aroma of the tench* tickled her nostrils [21, с. 29].

Лексема “дух” (як розмовний варіант іменника “запах” [13, т. 2, с. 444]) досить часто функціонує в українському прозовому мовленні, зокрема у творах М. Коцюбинського, А. Головка, Григора Тютюнника. Розмовний характер аналізованої лексеми, а також те, що вона вживається в різних значеннях, серед них – “процес дихання”; “те саме, що повітря”; “тепле, нагріте повітря” [13, т. 2, с. 443–444], сприяє контамінації цих значень у контексті, чим значно ускладнює роботу перекладача. Для ілюстрації вживання іменника “дух” у значенні “те саме, що повітря” у СУМі подано приклад із роману П. Панча: Світило сонце, теплий дух ішов від асфальту [13, т. 2, с. 444]. Однак у цьому контексті актуалізується також адгерентна сема “запах”.

Перекладачі намагаються певним чином передати контекстуально контаміновані значення української лексеми “дух” англійською мовою. Наприклад, відтворюючи уривок із повісті М. Коцюбинського: Андрій смерком вертався до хати, свіжий од вітру, з *духом морозу* у всіх складках одягу [7, т. 2, с. 214], А. Бернгард передає словосполучення “дух морозу” як “the freshness of the cold”, що сприйматиметься як “свіжий запах морозного повітря”: Andriy returned home in the twilight and brought *the freshness of the cold* [21, с. 48].

Описово, через лексеми “air” і “breath”, що у відповідних контекстах можуть містити сему “запах”, відтворено уривки: Да, хороша-таки штука життя. Отак іти по грузькій весняній дорозі, обвіяній молодим *духом* нестерпним талого снігу, та землі, та вербових бруньок [4, с. 179] – It was wonderful to be alive and to walk across the muddy spring road fanned by the sharp *air* of the thawing snow, the earth, and the willow buds [20, с. 200]; Коли ж нарешті її обвіяв *дух* людської маси, сліпа Естерка стала [7, т. 2, с. 86] – When at last she was fanned by the *breath* of the human mass, blind Esterka halted [21, с. 305].

Відтворення іменника “дух” як “smell” у перекладах є типовим для контекстів, що передають неприємні запахи: Навіть в хату залазить його (моря. – З. К.) гострий *дух*, од якого нудить [7, т. 1, с. 437] – The pungent *smell* of the sea even penetrates into the house and sickens you [21, с. 258]; ...*дух* смаженого несло, аж на блювоту зводить [4, с. 42] – There was a *smell* of roast which made him want to puke [20, с. 49], а також поєднання різних запахів, теж здебільшого неприємних: У бараці завжди стояв *дух* шпал, штибу, котельної пари і полину [14, с. 398] – Inside the barracks, it always *smelled* of coal dust, steam, and the wormwood [25, с. 28]; ...кислий *дух* поту і розчину, як кіт лінивий на печі, міцно заліг у пекарні [7, т. 2, с. 395] – ...the heavy and sour *smell* of sweat and leaven had settled down over the kitchen like a lazy cat in a warm spot [21, с. 69].

Стилістично багате, однак невизначене щодо джерела і характеру запаху поєднання: “дух землі” (вжите у прямому значенні) перекладачі відтворюють за допомогою лексеми “smell”: ...Давидові Мотузці вперше після міста та казарми степ війнував просто в лице міцним *духом землі* [4, с. 7] – ...David Motuzka was suddenly made aware of the steppe for the first time since he had left town and the military barracks, when a strong *smell of earth*... hit his face [20, с. 7]; Здавалосьь, вербовий пеня ...причвалав між люди, цупкий, битий негодою, з *духом землі*, на якій ріс [7, т. 2, с.

219] – He resembled the stump of a tree which ...waddled its way here, beaten by foul weather and *smelling of the earth* on which it grew [21, с. 53].

Лексема “smell” лише у дієслівній функції використовується при відтворенні іменника “дух” на позначення приємного запаху: І раптом *дух смачного, ситого борщу* війнув на неї звідкись [7, т. 2, с. 187] – Suddenly she could *smell the delicious, nourishing borsch* [21, 19].

Інші відповідники лексеми “дух” в англомовних перекладах використовуються значно рідше: “odor” (для номінації переважно нейтральних специфічних рослинних та інтер’єрних запахів): Та ось із припсілянських лук прискочив вітерець, приніс насмиканого з копиць *духу* злежаного сіна [14, с. 196] – Presently a breeze swept down from the meadowlands along the Psel River, wafted the rank *odor* of hay from the stacks [25, с. 233]; Роса потягла з вологих трав густий *дух* вимороженої бодяги, в’ялої бушли й пожухлого мокрого сіна [14, с. 29] – The dew extracted from the damp grasses a thick *odor* of frost withered freshwater sponge, wilted chervil, and wet, rotten, hay [25, с. 9]; Шухляди його стола ...наситили хатне повітря специфічним *духом* [7, т. 1, с. 448] – The drawers of his desk ...filled his room with their specific *odor* [21, с. 269]; Свічки на столі тихо горіли... – в хаті стояв церковний *дух* [14, с. 84] – The candles on the table burned evenly... giving off the *odor* of a church interior [25, с. 244]; “*fragrance*” (для номінації приємних запахів): Потім замість ями виріс жовтий горбок, укритися живицевим *духом* од вінків [14, с. 265] – Then a yellow mound grew over the grave enveloped in the resinous *fragrance* of the wreaths [25, с. 271] (“живицевий дух” у наведеному уривку не просто запах, а своєрідний запаховий образ, що є настроєвою домінантою уривка); “*aroma*” (на позначення приємного запаху їжі): *Дух* свіжого чаю мішався з озоновим повітрям [7, т. 1, с. 357] – *The aroma* of the fresh tea blended with the *fragrance* of the ozonized air [21, с. 173]; “*stench*” (на позначення різких і неприємних запахів): Та й уся школа стала схожа на казарму, а в класах стояв нудотний *дух* курячої смалятини [14, с. 417] – The school itself resembled a barracks, and a nauseating *stench* of fried onions hung in the classrooms [25, с. 48] (необґрунтована заміна джерела запаху в перекладі змінює денотативну семантику оригіналу).

М. Царинник вдало використовує іменник “*scent*” на позначення запаху людського тіла при перекладі уривка з повісті М. Осадчого: Ми бігли... Побіч рвалися на ремінні, розпалені свіжим людським *духом* сторожові пси [9, с. 75] – We are running... The dogs course beside us, pulling their handlers along in their excitement at the fresh human *scent* [23, с. 77]. Щодо передачі природних запахів людського тіла, для англійської мови типовим є використання іменників “smell” і “odor”. “*Scent*” позначає тваринні запахи, за винятком ситуації переслідування: Bloodhounds followed the *scent* of the escaped prisoner [19, с. 499]. Вузьке контекстуальне застосування іменника “*scent*” вдало помітив і відтворив перекладач.

Іменник “пахощі”, що використовується виключно для номінації приємних запахів, вживається в творах М. Коцюбинського, Василя Шевчука, Григора Тютюнника, Остапа Вишні, але досить рідко. При перекладі таких уривків закономірним є найчастіше використання англійського відповідника “*fragrance*”: Які ж у тебе, кримська ніч, згуки! Які *пахощі*! [2, т. 2, с. 17] – What sounds you have, Crimean night! What *fragrances*! [28, с. 106]; Понад дорогою цвіла черемха та грушідички, і *пахощі* п’янили душу [17, с. 204] – Rock-cherries and wild pears blossomed along the side of the road, and their *fragrance* made the soul heady [24, с. 210].

Доречним є застосування іменника “*scent*” на позначення пахощів зілля: Нічна задуха насичена була сильними *пахощами татарського зілля* [7, т.1, с. 377] – The hot breath of the night was impregnated with the strong *scents of sweet rush*[21, с. 195].

Лексема “smell” є неадекватним відповідником іменника “пахощі”, оскільки вносить до цільового тексту пейоративні конотації, яких в оригіналі немає: Вітер розносив дим численних вогнищ, *пахощі* цибулі, сала [17, 278] – The wind dispersed the smoke of countless fires and the *smell* of fried onion and bacon [24, с. 279]. У цьому контексті бажанішим було б використання іменника “арома”.

“Сморід” – єдиний іменник, що його використовують українські письменники для номінації виразно негативних запахів, в англійських перекладах відтворюється за допомогою лексеми “stench”: На Україні од них зостався тільки *сморід* [17, с. 205] – And only left a *stench* behind in Ukraine [24, с. 210] чи описово: Я лежав на верхній лавці в куряві диму і *смороду* [9, с. 73] – I am lying on an upper berth in a cloud of smoke and *foul smells* [23, 75].

Характерним лише для творчого почерку М. Осадчого є використання іменника “парфуми” у значенні “запах”, якого не фіксує найповніший словник української мови [13, т. 6, с. 82]. При перекладі наступного уривка з повісті “Більмо”: Це страшно – двадцять років не йти пішоходом і не дихати людськими *парфумами* [9, с. 88] М. Царинник використовує неадекватний відповідник “fragrance”: That’s terrible. Not to stroll on a sidewalk or inhale the *fragrance* of mankind for twenty years [23, с. 96]. Іменник “*fragrance*” на позначення природних запахів людського тіла вживається лише щодо жінок і часто використовується в художній літературі для номінації свіжих чистих запахів [19, с. 499]. Тому у цьому контексті доцільно було б застосувати лексему “odor”.

Аналіз художньої прози свідчить про те, що письменники використовують значно меншу кількість засобів передачі запахових відчуттів, ніж це дають змогу зробити мовні ресурси. Найчастіше художнє відображення отримують приємні запахи, рідше – неприємні і нейтральні. В англійських перекладах спостерігається тенденція до вживання іменних засобів вираження запаху навіть тоді, коли в оригіналі вони дієслівні. Так, лексема “пахнути” у перекладі англійською мовою може бути відтворена дієслівним відповідником “to smell”, але дуже часто вона перекладається через іменники “smell”, “fragrance” та “odor”, що поєднуються з дієсловами на позначення поширення запаху. Дієслова “смердіти” і “воняти”, що передають неприємні запахи, відтворюються за допомогою англійських відповідників “stink” і “stench”, які вживаються як у дієслівній, так і іменній формах. Сема “неприємний запах” у перекладі може зберігатися у відповідній контекстуальній ситуації оригіналу. Використання іменника “smell” є типовим при відтворенні лексем “запах” і “дух”, але в першому випадку для номінації як приємних, так і неприємних запахів, у другому – лише неприємних. Аналізована лексема є неадекватним відповідником іменника “пахощі”. При перекладі лексем “запах” і “дух” відповідно до джерела та кваліфікації запаху використовуються іменники “odor”, “fragrance”, “aroma”, “scent”. Іменник “пахощі” здебільшого передається як “fragrance”, рідше “scent” (на позначення пахощів зілля). Іменникові “сморід” в англійських перекладах відповідає лексема “stench” або ж його значення передається описово. При перекладі уривків, що передають запахові відчуття, важливо враховувати етнокультурні компоненти, що їх можуть містити такі контексти.

1. Александрова С. Запахові відчуття – художня деталь в оповіданнях Григора Тютюнника // Культура слова. 1994. – Вип. 45. 2. Вишня Остап. Твори: У 5 т. – К., 1974–1975. 3. Вовчок Марко. Твори: У 3 т. – К., 1975. Т.1. 4. Головка А. Твори: У 5 т. – К., 1976. Т.2. 5. Доценко П. П. “Ллються пахощі струмисті” // Культура слова. 1982.

- Вип. 22. 6. Дятчук В. В., Пустовій Л. О. Семантична структура і функціонування лексики української літературної мови. – К., 1983. 7. Коцюбинський М. М. Твори: У 3 т. – К., 1965. 8. Ладо Р. Лингвистика поверх границь культур // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XXV. – М., 1989. 9. Осадчий М. Більмо. Львів, 1993. 10. Пермінова А. Лексико-семантичне мікрополе “Запах” у поезії Сільвії Плат та перекладах на українську мову // Наук. вісник Чернівецького ун-ту. Германська філологія. – Вип. 98. – Чернівці, 2000. 11. Рильський М. Як парость виноградної лози. – К., 1973. 12. *Словник символів*/ За ред. О. І. Потапенка, М. К. Дмитренка. – К., 1997. 13. *Словник української мови*. В 11 т. – К., 1971. 14. Тютюнник Григор. Вибрані твори. Оповідання. Повісті. – К., 1981. 15. Тютюнник Григор. Твори: У 2 т. – К., 1984. 16. *Франко І.* Зб. творів: В 50 т. – К., 1976. 17. Шевчук В. Побратими, або пригоди двох запорожців на суходолі, в морі та під водою. – К., 1972. 18. Franko I. Zakhar Berkut / Tr. from the Ukrainian by M. Skrypnyk. – Kiev, 1987. 19. Hayakawa S. I. The Penguin Guide to Synonyms and Related Words. 2nd ed. Penguin Books, 1996. 20. Holovko A. The Weeds / Tr. from the Ukrainian by A. Bilenko. – Kiev, 1976. 21. Kotsyubinsky M. Fata Morgana and other stories / Tr. from the Ukrainian. – Kiev, 1980. 22. New Webster's dictionary of the English language. College ed. Publ. in India, 1988. 23. Osadchy M. Cataract / Tr. from the Ukrainian by M. Carynnyk. – New York & London, 1976. 24. Shevchuk V. Blood Brothers or the Adventures of Two Cossacks on Land, Sea and under Water / Tr. from Ukrainian by Yu. Tkach. – Doncaster, 1980. 25. Tyutyunnik H. Cool Mint. A collection of stories / Tr. from the Ukrainian by A. Bilenko. – Kiev, 1986. 26. Vovchok Marko. After Finishing School / Tr. from the Ukrainian by O. Kovalenko. – Kiev, 1983. 27. *Vovchok Marko*. Karmelyuk / Tr. from the Ukrainian by O. Kovalenko. – Kiev, 1981. 28. Vishnia O. Hard Times / Tr. from the Ukrainian by Yu. Tkach. Australia, 1981.

REPRODUCTION OF THE NOMINATION OF SMELLS IN THE ENGLISH TRANSLATIONS OF UKRAINIAN PROSE

Zoriana Kotsiuba

English nominal, verbal and contextual equivalents of the Ukrainian words and word combinations denoting pleasant, unpleasant and neutral smells are discussed. The ethnic-cultural components that can be realized in specific contexts are also taken into account. The tendency of using nominal means of expressing smells is conspicuous in the English translations of Ukrainian prose even though their representation can be verbal in the original. The connotative semantics within the contexts containing the nominations of smells is reproduced with the help of direct (verbal or nominal) and contextual equivalents as well as by using antonyms or descriptively.

Key words: nominal/verbal nominations of smells, translation, compensation, transformation, seme, connotation, ethnic-cultural components.